

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Гагаловська А.П.

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДО- ПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВО

УДК 343.985.3:343.144 + 343.137.5

Конституція України проголошує, що всі люди рівні у своїх правах і свободах. Права і свободи людини, закріплені в Конституції, є невичерпними. Права, свободи й обов'язки людини одержують конкретизацію і розвиток в окремих галузях права. Однією з таких галузей є кримінально-процесуальне право. Особливі процесуальні норми тут встановлені стосовно судочинства у справах про злочини неповнолітніх.

Вимоги дотримання низки особливих правил у справах даної категорії осіб були сприйняті міжнародним правом. Стандартні правила ООН, що стосуються провадження правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекшью правила», 1985 р.) націлюють на те, щоб справи стосовно неповнолітніх велись швидко, неупереджено, безпристрасно і без будь-яких затримок; вимагають, щоб особи, які ведуть провадження по цих справах, мали відповідну кваліфікацію; зобов'язують поважати право неповнолітнього на конфіденційність, щоб уникнути заподіяння шкоди через непотрібну гласність; передбачають можливість закриття справи за nereабілітуючими обставинами для того, щоб обмежити негативні наслідки судового розгляду і вироку; рекомендують при виборі запобіжних заходів враховувати тяжкість, мотиви, причини злочину та особливості особистості підлітка і виходити при цьому з принципу «мінімальної достатності». Правила рекомендують створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх.

Судочинство у справах про злочини неповнолітніх повинно максимально сприяти вихованню молоді в дусі поваги до прав і свобод інших людей, до правової держави, до законів України.

Проблеми процесуального статусу неповнолітніх підозрюваних в цілому та процесуальної регламентації їх допиту зокрема, широко досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: М.З. Абесалашвілі [1], А.К. Аверченко [2], Н.А. Бельш [3], К.А. Бішарян [4], В.В. Велігодський [5], Б.А. Денежкін [6], С.А. Колосович [7], В.Г. Кочетков [8], А.В. Пивень [10], Н.Ш. Сафін [11], П.А. Смирнов [12], А.А. Терегулова [13], Л.Д. Удалова [14], Е.Е. Цибарт [15], В.Я. Чорний [16] та інші. Однак, у працях зазначених науковців проблеми процесуальної регламентації допиту непо-

внолітнього підозрюваного досліджені, як правило, поверхнево, що і зумовило їх більш детальну розробку в даній статті.

Провадження у справах про злочини неповнолітніх здійснюється в єдиному процесуальному порядку з урахуванням названих правил і з дотриманням спеціальних вказівок, викладених у ст. 432-449 КПК України. Закон надає неповнолітнім обвинувачуваним додаткові права та створює додаткові гарантії захисту їхніх прав та свобод.

Кримінально-процесуальний кодекс України у ст.ст. 65, 73 серед джерел доказів називає покази підозрюваного, які отримані при його допиті.

Змістом допиту (як слідчої дії) є отримання та фіксація у встановленій кримінально-процесуальним законом формі показів, в яких містяться дані, що мають значення для правильного вирішення справи.

Допит служить не тільки ефективним засобом отримання нових, але і якісної перевірки доказів, що вже є у справі. За допомогою допиту слідчий встановлює наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння та інші обставини, що підлягають доказуванню в кожній кримінальній справі.

Незалежно від категорії допитуваних осіб, учасникам тієї чи іншої слідчої дії та інших обставин, кримінально-процесуальним законодавством України встановлюються обов'язкові правила, що поширюються на всі без винятку випадки провадження допиту, недотримання яких тягне за собою недійсність проведеної слідчої дії та недопустимість отриманих показань як джерела доказів.

Підозрюваний є самостійною, хоча й тимчасовою, процесуальною фігурою. Його покази, згідно ч. 2 ст. 65 КПК України — самостійне джерело доказів і, відповідно, допит підозрюваного — це самостійна слійча дія в загальній системі способів формування і перевірки доказів у кримінальній справі.

Згідно ст. 43 КПК України підозрюваний, як процесуальна фігура, з'являється з моменту складання протоколу про його затримання або ж з моменту винесення постанови про застосування до нього одного із запобіжних заходів. Для застосування вказаних заходів процесуального примусу необхідна наявність певних фактичних даних (підстав), які вказують на причетність до вчинення злочину, у випадку непідтвердження затриманий звільняється, запобіжний захід скасовується і особа перестає бути підозрюваною.

Після складання протоколу затримання або винесення постанови щодо обрання запобіжного заходу підозрюваний набуває певних прав і несе відповідні обов'язки. Згідно зі ст. 43 КПК, України підозрюваний має право знати, в чому він підозрюється, і це право забезпечується тим, що в підписуваному ним протоколі затримання визначаються підстави і

мотиви затримання, наводяться його пояснення (ч. 3 ст. 106 КПК України); в постанові про обрання запобіжного заходу (ч. 2 ст. 148 КПК України) вказується на злочин, у вчиненні якого він звинувачується; давати покази з приводу обставин, які стали підставою для його затримання або застосування запобіжних заходів, а також з приводу всіх інших обставин.

Дача показів підозрюваним є його правом, а не обов'язком, а тому він має право відмовитися від дачі показань і відповщати на запитання, він не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань.

Підозрюваний також має право мати захисника і побачення з ним до першого допиту; надавати докази, заявляти клопотання та відводи; вимагати перевірки прокурором правомірності затримання; подавати скарги на дії і рішення особи, яка проводить оперативно-розшукові дії і дізнання, слідчого і прокурора. А при наявності відповідних підстав — на забезпечення безпеки.

Підозрюваний зобов'язаний з'являтися за викликом слідчих органів та прокурора; не відлучатися з місця постійного або тимчасового знаходження без дозволу цих органів, якщо по відношенню до нього застосована підписка про невиїзд. Якщо підозрюваний ухиляється від слідства, то він підлягає приводу в будь-який час доби.

Допит підозрюваного проводиться негайно після затримання або обрання запобіжного заходу. Якщо це неможливо зробити за об'єктивними причинами, допит особи, яка поставлена в становище підозрюваного, може бути відкладено не більше ніж на 24 години (ст. 107 КПК України).

Перед допитом підозрюваному повинні бути роз'яснені його процесуальні права і ще раз повідомлено, в чому він підозрюється.

Особливості допиту неповнолітніх пов'язані з наявністю спеціальних рис психології дитячого, підліткового, юнацького періодів розвитку, які проявляються як у процесі формування показань, так і безпосередньо в поведінці і позиції допитуваного. Підхід до особливостей оцінки показань неповнолітніх обумовлений цілою низкою факторів: меншим ніж у дорослих обсягом знань і життєвого досвіду; заниженою спроможністю до зосередженої уваги; завищеним ступенем навіюваності, самонавіюваності, схильністю до фантазування; меншим розвитком аналітичних здібностей при сприйнятті та оцінці подій та фактів, емоційністю суджень, висновлювань тощо. Неповнолітні, які вчинили суспільно небезпечні діяння, поділяються на вікові групи: від 11 до 14 років (ч. 3 ст. 73 КПК України), від 14 до 16 і від 16 до 18 років (ст. 438 КПК України).

Процесуальний порядок допиту неповнолітніх не відрізняється від порядку допиту дорослих. Керівна роль на допиті неповнолітнього належить слідчому.

Тільки він допитує, решта присутніх на допиті можуть лише з його дозволу задавати питання допитуваному. Спроби захисника, педагогів або родичів неповнолітнього взяти на себе ініціативу допиту або втрутитися в дії слідчого суперечать вимогам ст.ст. 48, 168 КПК України.

Однак, без серйозних на те підстав слідчий не має права відвести запитання захисника, педагога, представника неповнолітнього, оскільки інакше буде порушена вимога закону щодо всебічного повного та об'єктивного дослідження обставин справи (ч. 1 ст. 22 КПК України).

Однак, не дивлячись на досить детальну регламентацію у кримінально-процесуальному законі процесуального статусу та особливостей допиту неповнолітнього підозрюваного, вважаємо за доцільне внести низку пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства з цього питання.

Необхідно чітко виділити в законі зміст поняття підозрюваного, щоб надати більш конкретний процесуальний статус даному учаснику процесу. Так, у законі ще залишається поняття «особа, яка запідозрена у вчиненні злочину». Це особа, що дає пояснення або ж допитується як свідок, не маючи при цьому процесуальних прав для захисту від підозрювання, таке двоїсте становище виникає, наприклад, при порушенні кримінальної справи стосовно конкретної особи або обрання такого засобу як заборона особі виїжджати за межі України до закінчення досудового розслідування (ст. 98-1 КПК України). В даному питанні ми підтримуємо думку М.М. Міхеєнка, який вважав подібне положення ненормальним і пропонував більш чітко визначити в законі зміст поняття підозрюваного, щоб надати конкретний процесуальний статус даному учаснику процесу [9, с. 80].

По аналогії із кримінально-процесуальним законодавством Російської Федерації, вважаємо за доцільне, обмежити часові рамки допиту неповнолітнього підозрюваного, встановивши, що його допит не може продовжуватися без перерви більше 2-х годин, а в загальному більше 4-х годин на день.

Як зазначалося вище, кримінально-процесуальне законодавство у випадку допиту неповнолітнього підозрюваного передбачає можливість участі педагога. Вважаємо, що таким суб'єктом може бути не тільки педагог але й спеціаліст в галузі вікової педагогіки і психології, під яким доцільно розуміти особу яка не тільки володіє спеціальними знаннями в галузі педагогіки і психології неповнолітніх, але й має навички роботи з дітьми відповідної вікової групи. Тому, в законі слід зазначити, що запрошений «спеціаліст у галузі вікової педагогіки і психології», повинен мати стаж трудової діяльності в зазначеній галузі. Таким чином, вибір такого спеціаліста повинен обмежуватися вищою освітою із зазначеної

спеціальності і стажем трудової діяльності, про що слідчим повинно вказуватися в протоколі допиту неповнолітнього підозрюваного.

Крім цього, вважаємо за доцільне, закріпити в законі, що запрошений «спеціаліст у галузі вікової педагогіки і психології» за родом своєї діяльності раніше не відповідав і на час допиту не відповідає за виховання допитуваного неповнолітнього. Таке застереження доцільно зробити заради того, що в присутності особи, яка відповідала за виховання неповнолітнього, та й можливо буде відповідати в подальшому, неповнолітній може ніяковіти і не розповісти про всі обставини злочину або дати неправдиві показання чи відмовитися від дачі показань, особливо це стосується злочинів проти статевої свободи. Та й в подальшому, педагог чи психолог, який відповідав за виховання неповнолітнього, може бути допитаний як свідок по справі, тому в нього може бути певна зацікавленість у результатах справи.

Думаємо, що таке положення доцільно закріпити у одній із статей глави 36 КПК України, яка регламентує особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх.

Якщо на допит запрошено «спеціаліста в галузі вікової педагогіки і психології», то на нашу думку, в протоколі допиту повинні бути відображені: його прізвище, ім'я, по батькові, освіта, посада, місце роботи й адреса місця проживання. При цьому доцільно з'ясувати, які стосунки склалися, якщо такі є, між «спеціалістом в галузі вікової педагогіки і психології» і допитуваним, чи не існує умов, які перешкоджають участі даної особи в проведенні допиту.

Крім цього, вважаємо за доцільне, передбачити можливість такому «спеціалісту в галузі вікової педагогіки і психології» повністю реалізувати свій процесуальний статус. Адже, йому як мінімум повинна бути надана можливість бути присутнім при допиті від його початку і до оформлення протоколу цієї слідчої дії, спостерігати за ходом допиту, робити з приводу проведених слідчим дій, заданих питань і правильності та повноти записів в протоколі допиту, заяви і зауваження, які підлягають занесенню в протокол, вимагати доповнення протоколу слідчої дії і внесення до нього уточнень, засвідчувати правильність змісту протоколу допиту.

Доцільно також надати можливість «спеціалісту в галузі вікової педагогіки і психології» з дозволу слідчого задавати неповнолітньому підозрюваному питання.

Тому ми вважаємо, що «спеціалісту в галузі вікової педагогіки і психології» повинні бути надані усі права, аналогічні правам спеціаліста.

Врахування в проектах КПК України вище зазначених пропозицій, дозволить конкретизувати статус підозрюваного неповнолітнього та по-

вніше реалізовувати його права з урахуванням інтелектуальних, психологічних та етичних особливостей.

1. Абесалашвили М.З. Подозреваемый как участник уголовного процесса. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Ростов-на-Дону, 2005. — 25 с.
2. Аверченко А.К. Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Томск, 2001. — 23 с.
3. Бельш Н.А. Процессуальное положение подозреваемого в уголовном процессе (по законодательству Украины и Молдовы). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1995. — 20 с.
4. Бишарян К.А. Подозреваемый и защита его прав в уголовном процессе Республики Армения. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2007. — 31 с.
5. Велигодский В.В. Подозреваемый и его правовой статус в уголовном процессе. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Ставрополь, 2009. — 32 с.
6. Денежкин Б.А. Подозреваемый в советском уголовном процессе. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1975. — 16 с.
7. Колосовий С.А. Правовой статус подозреваемого и проблемы его совершенствования. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — М., 1991. — 240 с.
8. Кочетков В.Г. Подозреваемый в советском уголовном процессе. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1965. — 16 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. / Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. — К.: Юрінком Інтер, 1997. — 624 с.
10. Пивень А.В. Право подозреваемого на защиту в российском уголовном процессе. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Краснодар, 1999. — 166 с.
11. Сафин Н.Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном процессе. Процессуальные и криминалистические аспекты проблемы. - Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1990. — 160 с.
12. Смирнов П.А. Подозреваемый в уголовном процессе. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — М., 2003. — 219 с.
13. Терегулова А.А. Правовое положение подозреваемого в уголовном процессе России. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Челябинск, 2008. — 27 с.
14. Удалова Л. Деякі проблеми допиту обвинуваченого та підозрюваного у кримінальному судочинстві // Науковий вісник. — Ірпінь, 2002. — Вип. 3 (17). — С. 211-215.
15. Цибарт Е.З. Процессуальное положение подозреваемого в российском уголовном процессе. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Оренбург, 2001. — 176 с.
16. Чорний В.Я. Підозрюваний як один із учасників кримінального судочинства // Вісник Запорізького юридичного інституту. — Запоріжжя, 1999. — №3(5). — С. 166-171.

Гагаловська А.П.

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТ-
НЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Розглядаються проблеми процесуальної регламентації допиту неповнолітнього підозрюваного. Повний аналіз даного зроблений. Автор стверджує, що «спеціалісту в галузі вікової педагогіки і психології» повинні бути надані усі права, аналогічні правам спеціаліста.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний, допит, віковий спеціаліст.

Галаговская А.П.

ПРОБЛЕМЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПОДОЗРЕВАЕМОГО

Рассматриваются проблемы процессуальной регламентации допроса несовершеннолетнего подозреваемого. Сделан полный анализ данного. Автор утверждает, что «специалисту в области возрастной педагогики и психологии» должны быть предоставлены все права, аналогичны правам специалиста.

Ключевые слова: несовершеннолетний подозреваемый, возрастной специалист.

Nahalovska A.N.

THE PROBLEMS OF THE PROCEDURAL REGULATION OF INTERROGATION OF THE MINOR SUSPECT

This article is dedicated to some issues of interrogation of the minor suspect. The total analysis is made of the process. The author states that age specialist in education and psychology should be granted all rights, similar rights specialist.

Keywords: minor suspect, interrogation, age specialist.

Когунь А.М.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 343.125.2:343.126.1

Відповідно до Закону України «Про міліцію» органи внутрішніх справ виконують ряд таких функцій як захист прав, основних свобод та інтересів громадян; попередження і профілактика злочинів; виявлення і розкриття злочинів. [1,ст.2]. На жаль, з певних існуючих причин дослідження проблем, пов'язаних із захистом прав людини працівниками органів правопорядку, зокрема в ізоляторах тимчасового тримання, тривалий час не було домінуючим. Основна увага приділялась технології затримання підозрюваного у вчиненні правопорушення, арешту, доставляння заарештованого в ІТТ, проведенні досудового слідства; дотримання ж прав людини під час проведення названих процедур залишалося поза увагою.

Проблематика захисту прав і законних інтересів осіб, яких затримано за підозрою у вчиненні злочину висвітлювалась у працях Л.В. Багрій-Шахматова, О.В. Беца, О.М. Джуґі, В.О. Корчинського, А.С. Мацка, В.С. Медведєва, М.П. Мелентьєва, О.І. Осауленка, Г.О. Радова, В.П. Се-